

Fördjupat underlag till Dalastrategin

Den skrift som du håller i din hand är ett fördjupat underlag för diskussioner kring Dalarnas utveckling. Den är också ett underlag för hur Dalastrategin kan tolkas och tillämpas.

Region Dalarna

1. Utmaningarna mot 2016	SIDAN 4
Kompetensförsörjningen	
Miljöomställningen	
Globaliseringen	
Dalarnas särskildhet	
2. Utvecklingen för Dalarna	SIDAN 7
Bilden av Dalarna	
Befolkning	
Folkhälsa	
Utbildningsnivå	
Sysselsättning och näringsliv	
Tillväxt- och näringsklimat	
Kommunikationer	
Bostäder	
3. Visionen och Målbilderna	SIDAN 12
4. Vägvalen	SIDAN 13
Det samspelta Dalarna	
Det gränslösa Dalarna	
Det attraktiva Dalarna	
Det bärkraftiga Dalarna	
Det välkomnande Dalarna	
5. Perspektivet för hållbar utveckling	SIDAN 20
Vad menas med hållbar utveckling?	
Dalastrategins ansats för en hållbar regional utveckling	
6. Dalastrategin i sitt sammanhang	SIDAN 22
På EU-nivå	
På nationell nivå	
På regional nivå	
På lokal nivå	
Dalastrategin som redskap för regionalt utvecklingsarbete	
7. Genomförandet	SIDAN 25

1. Utmaningarna mot 2016

Människorna i Dalarna trivs med sin tillvaro. Livskvaliteten som länet erbjuder är attraktiv och gör att människor söker sig hit, både som turister och för att förverkliga drömmar om boende, arbete och företagande. Kulturlivet ger rika upplevelser. Dalarna är geografiskt vidsträckt och vackert med spännande växelverkan mellan enskildhet i naturen och städers puls. Nästan alla har kort restid till sina arbetsplatser och omvärlden finns inom allt närmare räckhåll.

Mycket fungerar väl och gör Dalarna till en bra region att leva och verka i. Men liksom för alla regioner i Sverige finns det utmaningar som behöver hanteras. Fyra av de viktigaste för Dalarna diskuteras här.

1.1 Kompetensförsörjningen

En första utmaning är de nya krav på samhället, som Dalarnas befolkningsutveckling kommer att ställa. De stora barnkullarna från 1940-talet börjar nå pensionsåldern och lämna arbetsmarknaden samtidigt som de yngre åldersgrupperna inte är lika stora som fyrtioalisterna. För Dalarnas del betyder det att befolkningen i arbetsför ålder kommer att minska – såvida inte en överraskande stor inflyttning av yngre äger rum.

När allt färre finns i arbetsför ålder minskar utbudet av arbetskraft, och det kan bli svårt att rekrytera nya medarbetare till sektorer som har hög medelålder idag, bl.a. hos offentliga arbetsgivare. Många småföretagare är också på väg att pensionera sig, vilket medför behov av yngre som vill ta över företagen. Den kompetensbrist, som redan nu finns i Dalarna, riskerar i vissa branscher att bli allt större – trots Dalarnas relativt många arbetsökande.

För en positiv utveckling i Dalarna, behöver fler människor finnas i meningsfullt arbete. De arbetslösa behöver få jobb, särskilt de unga som i dag ofta har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. De sjuka och förtidspensionerade behöver rehabiliteras, vilket inte bara är av stor samhällsekonomisk betydelse utan också betyder mycket för den enskildes personliga välbefinnande. Människor från andra delar av landet och från andra länder behöver välkomnas hit, för att skapa sin tillvaro i Dalarna och bidra med sin kompetens.

Offentlig sektor och näringsliv har en stor och gemensam utmaning i att utveckla arbetslivet så att det blir attraktivt, konkurrenskraftigt och ger utrymme för människors lust, vilja och skapandekraft. För att klara den omvandlingen är utbildningen absolut avgörande. Högskola, folkhögskolor, yrkesutbildningar och gymnasier måste alla bidra till att kunskapen som efterfrågas och förmedlas är av hög kvalitet. Arbetskraftens kunskaper och kompetenser behöver också anpassas till näringslivets och den offentliga sektorns behov, och de jobb som erbjuds måste, i konkurrens med andra regioner, vara attraktiva för arbetstagarna.

1.2 Miljöomställningen

En andra utmaning är att till nästa generation överlämna ett samhälle där de stora miljöproblemen är under kontroll.

Energifrågorna är omfattande och viktiga miljöfrågor för Dalarna med sina energikrävande industriprocesser och med det stora transportberoendet, som följer av läget i landet och av geografisk spridning av arbetsplatser och boende.

Försörjningen med energi måste tryggas och användningen av energi måste på alla fält effektiviseras – i industrier, i den offentliga sektorns verksamheter och i enskilda hushåll. Energin måste användas smartare, ny energieffektiv teknik utvecklas och energibesparande beteenden främjas liksom förnybar energi.

Trafikstyrning, samordning av transport-

system och teknikåtgärder är, liksom förändrade trafikbeteenden, viktiga områden för att minska belastningen på miljön. Giftfria och resurssnåla kretslopp måste utvecklas. Användningen av länets naturresurser och de bebyggda miljöerna måste ske med förnuft, för utveckling där det är befogat och för bevarande där det lämpar sig. Den gröna sektorn kan genom sin potential för utveckling och tillväxt inta en nyckelposition i Dalarnas miljöomställning.

Miljöomställningen kan inte uppnås i avskildhet. Samspelet med naturen är en dimension av all mänsklig verksamhet och är därför grundläggande för alla beslut och för handlingar i vardagen. Det miljöanpassade samhället förutsätter att människor är delaktiga och vill ta ett ansvar för samhällets hela utveckling.

Dalarna har redan en ambition att vara föregångare i miljöarbete och omställning till ekologiskt hållbar utveckling. Inför framtiden behöver den ambitionen stärkas, och en viktig beståndsdel är utvecklingen av hållbart samhällsbyggande. Genom framgångsrik miljöomställning och miljödriven tillväxt kan företaget i Dalarna med framgång konkurrera på den nationella och globala marknaden.

1.3 Globaliseringen

En tredje stor utmaning är att klokt och kreativt hantera det faktum att vårt vardagsliv i allt högre utsträckning utspelar sig på en global arena. Vi lever i en tid när vi i allt högre grad delar vardagsfrågorna med resten av världen. Miljöfrågorna är ett tydligt exempel på hur nationsgränser suddas bort och hur agerandet lokalt direkt påverkar tillståndet globalt. Sociala och kulturella idéer sprider sig via Internet, genom media och genom ökad rörlighet i både nära och avlägsen omvärld. Politiska och ekonomiska beslut i andra delar av världen påverkar vardagslivet i Dalarna. Internationella företag fattar beslut om organisations- och produktionsförändringar som direkt inverkar på företaget i Dalarna. För att hantera

detta krävs öppenhet och ökad omställningsförmåga i privatliv, offentlig sektor och näringsliv.

En globaliserad värld rymmer stora möjligheter. Genom växande utbyte med omvärlden kan också Dalarnas sociala, kulturella och ekonomiska dynamik stärkas. Relationer med fler organisationer, platser och personer kan främja mångfald inom alla perspektiv för samhällslivet. De öppnar möjligheter till förnyelse och utveckling. Genom allianser och kontakter med aktörer i andra länder kan Dalarna stärka sin attraktionskraft.

1.4 Dalarnas särskildhet

En sista och fjärde stor utmaning handlar om att ta vara på alla de platsbundna resurser som finns i vårt landskap, att klokt använda dem i det gemensamma arbetet för att stärka Dalarna och varumärket Dalarna.

Dalarna har i dag ett av landets starkaste varumärken. Livsmiljön, där natur- och kulturmiljöerna spelar viktiga roller, har stor betydelse både för dem som bor här och för att attrahera besökare och inflyttare. De är tillgångar som inte kan flyttas och som därmed utgör omistliga resurser för Dalarnas framtida utveckling.

Utvecklingen inom den gröna näringen har stor betydelse för länets attraktionskraft. Den utgör en basresurs för kulturlandskapet och skapar samtidigt sysselsättning inom nya hållbara tillväxtområden såsom träförädling, bioenergi- och livsmedelsproduktion samt natur- och kulturnära turism.

För att Dalarna skall fortsätta utvecklas är det grundläggande att människor – som bor här eller väljer att flytta hit från övriga Sverige eller andra delar av världen – upplever att det finns attraktiva livsmiljöer, att bo i, arbeta i och vistas i på fritiden, och personliga möjligheter att utvecklas och ha ett väl fungerande utbyte med övriga världen.

Dalarnas läge i Sverige och landskapets kulturgeografi, där människor i stor utsträckning väljer att bo även utanför stora tätorter, ställer krav

1. Utmaningarna mot 2016

på både kommunikationer och service, inte minst mot bakgrund av växande kontakter över läns- och riksgränser. Stora möjligheter finns i att ta tillvara modern informations- och kommunikationsteknik som överbrygger avstånd. Även i framtiden kommer också fysiska kommunikationer att spela stor roll, och det är viktigt att transporter av både människor och gods kan ske på effektiva och miljöanpassade sätt.

Besöksnäringen har mycket stor betydelse för Dalarna. Därför är det viktigt att ytterligare

utveckla den, både kvalitativt och kvantitativt, i former som på hållbart sätt tar tillvara natur- och kulturmiljöer och minskar resandets negativa miljöpåverkan.

Det är dessa fyra stora utmaningar som ligger till grund för visionen och målbilderna och som bestämmer vägvalen för en hållbar utveckling i Dalarna.

2. Utvecklingen för Dalarna

Inledningsvis har diskuterats de stora utmaningarna för Dalarna. I detta kapitel behandlas ytterligare några fakta och omdaningar för länet av större betydelse för vägvalen för Dalarnas utveckling.

2.1 Bilden av Dalarna

En undersökning som Temo utfört 2005 inför arbetet med Dalastrategin, visar att invånarna i Dalarna upplever en stark identitet med sitt landskap, en dalaidentitet, och att en överväldigande majoritet trivs med sitt boende. Viktigast för människorna i Dalarna visar sig vara just boendet, men även sjukvården, jobbet och en trygg miljö betyder mycket och mer än vad de gör för svenskarna i allmänhet. Undersökningen visar också hur viktigt det är att stärka närdemokratin och alla former av delaktighet och inflytande i samhället. Människorna i Dalarna känner sig handlingskraftiga och vill ta ansvar för vad som händer i vardagen, men upplever bara i mindre grad att de kan påverka politiska beslut.

Temo har tidigare även undersökt vilken bild svenskarna har av Dalarna. Rapporten visar att människor i övriga landet har en stark och utpräglad bild av Dalarna och att den bilden för en stor majoritet av svenskarna är mycket positiv. Bedömare anser att Dalarna äger ett av landets absolut starkaste regionala varumärken.

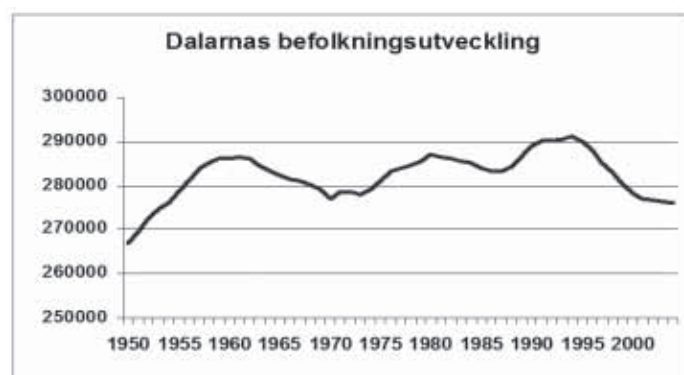
2.2 Befolkning

Dalarna har omkring 275 000 invånare. Den stora nedgången i Dalarnas folkmängd under åren 1996-2001 på 14 000 invånare slog hårdast mot Bergslagen och nordvästra Dalarna. På senare år har dock en utplaning skett genom fler födda och nettoinflyttning överlag i länet. På lång sikt torde ändå krävas en ständig nettoinflyttning för att upprätthålla folkmängden.

Andelen invånare, födda utanför Norden, är i Dalarna så låg som fyra procent, jämfört med rikets nio.

Dalarna har en lägre andel barn under 10 år

än riket men däremot en högre andel barn över 10 år och tonåringar. Dalarna har också ett underskott av personer i yngre medelåldern, vilket bidrar till att färre barn föds i länet än genomsnittligt för landet.

En syntes av de prognoser som finns tillgängliga hösten 2005 visar på en folkmängd år 2015 på 270 000, vilket visserligen skulle innebära en betydande nedgång, men ändå i minskad takt jämfört med den senaste tioårsperioden. Samma prognoser visar på en klart tyngre försörjningsbörda än i dag om tio år, när de stora barnkullarna från 1940-talet har pensionerats. Dalarna får inte landets största ökning av antalet ålderspensionärer, men den kommer tidigt vid jämförelse med andra regioner, redan omkring 2010. Denna negativa förändrade försörjningsbalans kan förstärkas av en kraftig utflyttning från år 2010, när de många ungdomar som föddes 20 år tidigare söker sig bort efter arbete eller högre utbildning som regionen inte kan erbjuda.

De stora flyttströmmarna inom Dalarna går oftast till och från grannkommuner eller till Bor-

länge-Falun. På länsnivå är Stockholm det vanligaste målet för utflyttarna och därifrån kommer också flest inflyttare till Dalarna, främst till Siljanskommunerna. Det största negativa flyttnettot har länet på senare år mot Västra Götalands län, det vill säga fler flyttar dit från Dalarna än som flyttar därifrån till Dalarna. När det gäller inflyttning från andra länder till Dalarna går strömmen framför allt till Borlänge.

2.3 Folkhälsa

Utvecklingen av hälsan för Dalarnas befolkning följer i huvudsak den utveckling som är för övriga riket. Livslängden fortsätter att öka. Siffrorna för hur människor själva upplever sin hälsa motsvarar rikets: 68 procent av männen i Dalarna och 62 procent av kvinnorna beskriver sin hälsa som mycket bra eller bra. Samtidigt ligger alla kommuner i Dalarna över riksgenomsnittet för ohälsotalen, som grundas på utbetalda dagar med olika former av sjukpenning och sjukbidrag. Ohälsotalen har emellertid förbättrats avsevärt sedan 2003, då Dalarna låg sämst till av samtliga län i landet.

När det gäller levnadsvanor ses inga signifikanta skillnader i förhållande till riket i övrigt. Det gäller såväl negativa vanor som riskabel alkoholkonsumtion och stillasittande fritid, som positiva inslag som fysisk aktivitet, förekomst av arbetsgivarstöd för motion och konsumtion av frukt och grönt.

Det finns områden där Dalarna har klart sämre siffror än riksgenomsnittet. Dalarna har legat högt i landet vad gäller övervikt och fetma i många år. Det gäller speciellt hos kvinnor.

Långvarig sjukdom är också vanligare bland män i Dalarna, ca 45 procent jämfört med ca 40 procent för riket.

Kvinnorna i Dalarna ligger avseende långvarig sjukdom något under riksgenomsnittet på 41 procent. Fler män och kvinnor avlider i hjärt- och kärlsjukdomar i Dalarna jämfört med riket. Däremot är dödligheten betydligt lägre för män när det

gäller till exempel tumörsjukdomar.

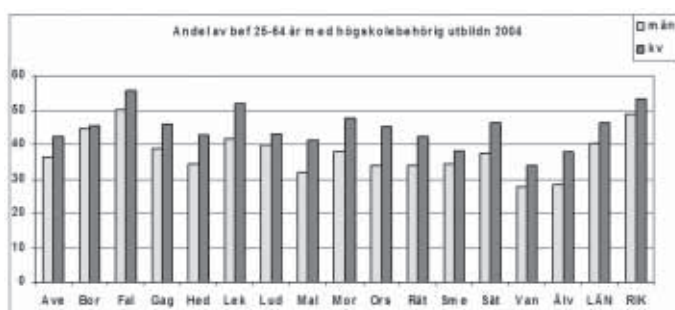
Andelen kvinnliga dagligrökare i Dalarna är högre än i riket. Rökandet tycks ha stabiliserat sig på en nivå där 14 procent av männen och 20 procent av kvinnorna i Dalarna röker dagligen, men samtidigt ökar istället snusandet.

Hos den vuxna delen av befolkningen tycks sömnproblemen öka kontinuerligt, men samtidigt noteras en tydlig uppbromsning av problem som ”ängslan, oro, ångest” och ”nedstämdhet/depression”.

Ett växande problem som setts i flera undersökningar är ökade besvär hos tonårsflickor som ligger depressionsproblematiken nära samt ökad benägenhet att berusa sig bland både pojkar och flickor i Dalarna. Även i Dalarna upplever också barn och ungdomar mer problem med stress och otrygghet än vad tidigare ungdomsgenerationer gjorde.

2.4 Utbildningsnivå

Dalarnas invånare har under lång tid haft möjligheter till arbete inom både process- och verkstadsindustrin, vilket har sänkt studiemotivationen negativt så länge industrin inte uttryckligen efterfrågat högskolekompetens. Även den stora vård-

och omsorgssektorn har huvudsakligen rekryterat personal med enbart gymnasieutbildning. Länets befolkning har alltså en utbildningsnivå som speglar tidigare efterfrågan på arbetsmarknaden. I takt med att kompetenskraven höjs, framför allt inom

2. Utvecklingen för Dalarna

industrin, ökar behovet av att höja utbildningsnivån.

Betygspoängen har ökat hos Dalarnas gymnasieelever, medan den är oförändrad hos grundskoleeleverna. Andelen utbildade med högskolebehörighet i Dalarna ligger numera i nivå med rikets om storstadslänen räknas bort. Speciellt i bältet Falun-Borlänge-Siljan har utbildningsnivån stigit sedan 1990. Att börja läsa vid högskola blir dessutom snabbt allt vanligare i länet, speciellt för kvinnor. Andelen män med högskolestudier är däremot anmärkningsvärt låg i en del dalakommuner.

Högskolan Dalarna tillhör de högskolor som har störst andel studenter från studieovana miljöer. Detta kan på sikt visa sig vara mycket betydelsefullt för att bryta kulturella barriärer mellan akademiskt liv och vissa delar av Dalarnas arbetsliv och företagande. Det senare är inte minst viktigt i perspektiv av att länets småföretagare har kortare formell utbildning än riksgenomsnittet. Viktigt är dock inte endast att ha många högskoleutbildade utan också att det finns relevant spetskompetens för länets arbetsliv, oavsett formell utbildningsnivå.

2.5 Sysselsättning och näringsliv

Sysselsättningen i Dalarna minskade kraftigt under 1990-talet, liksom i hela landet, och den relativa försämringen gentemot både riket och närliggande Mälardalen som uppstod under 1990-talets senare hälft har blivit bestående.

På senare år har en utplaning skett, men bara centralregionen (Borlänge-Falun med kranskommuner), som har den mest varierade arbetsmarknaden, har klarat återhämtningen relativt bra.

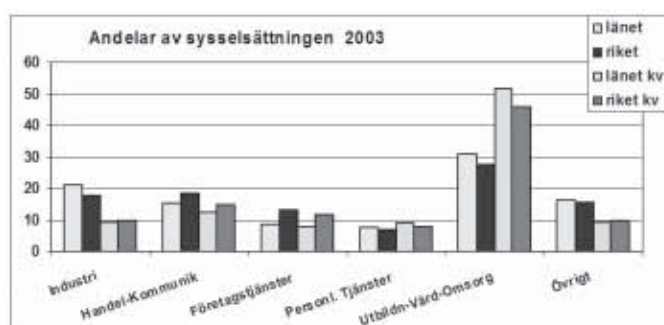
Dalarnas näringsliv präglas fortfarande mer av industriell och offentlig verksamhet än landet i stort. De största arbetsställena är process- och elektronikindustrier samt sjukhus. Landstinget är länets största arbetsgivare och särskilt betydelsefull för kvinnors sysselsättning och utkomst.

Den för Dalarna ekonomiskt viktiga basindu-

strin sysselsätter allt färre i den egna verksamheten men skapar betydande sysselsättning i andra branscher, inte minst inom transporter och tjänsteproduktion.

Dalarna har många sysselsatta inom byggbranschen, men de arbetar i stor utsträckning utanför länet. Den ökning av nybyggnation i Dalarna som inletts de senaste åren ser dock ut att leda till ökad byggsysselsättning på hemmaplan.

Dalarnas andel inom företagstjänster med ekonomitjänster och bemanningsföretag ligger fortsatt klart under riksnivån för både kvinnor och män. Att länet inte ökar sysselsättningen här i takt med riket, förklarar det mesta av skillnaden

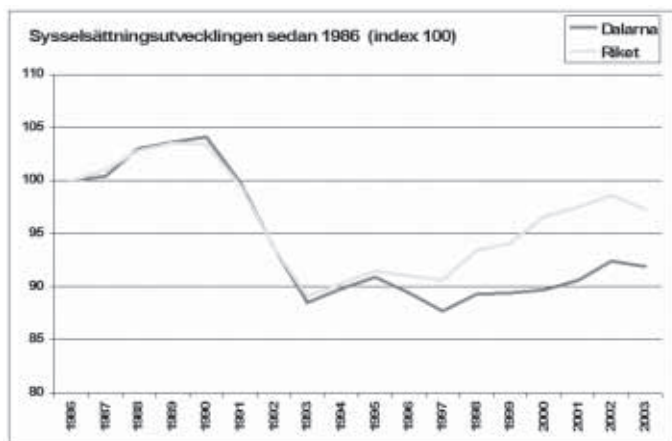
i utveckling totalt mellan Dalarna och riket under de senaste tio åren. Dalarna drabbades inte så hårt av den arbetslöshet som den stora nedgången inom IT-branschen kring sekelskiftet ledde till, eftersom det fanns förhållandevis liten sådan sysselsättning i länet. När nu utvecklingen vänt och tjänster inom detta område växer till igen, och därmed regioner med många sådana jobb, kan det dock vara negativt för Dalarna att här finns så lite av IT-relaterad verksamhet. Lokaliseringen av just företagstjänster styrs mycket av tillgängligheten till kunderna, vilket gynnar större städer – och möjligen Falun-Borlänge.

”Besöksnäringen” är statistiskt sett ingen egen näring utan finns i statistiken huvudsakligen inom personliga tjänster. Den kraftiga sysselsättnings-

expansionen här är det mest positivt utmärkande för Dalarnas näringsliv i nationell jämförelse. Sysselsättningsandelen uppgår visserligen ”bara” till sex procent av de arbetande och består till stor del säsongsarbetande från andra delar av landet, men den växande turistströmmen är för stora delar av länet mycket betydelsefull i senare led när det gäller utveckling av både företagandet och sysselsättningen inom handel och service. Samma viktiga effekt har också en rad evenemang inom kultur och idrott.

Länet har en starkt könsuppdelad arbetsmarknad, där traditionella föreställningar om vad kvinnor och män bör arbeta med länge varit styrande för människors yrkesval. Mäns andel i arbete är högre i Dalarna än i övriga landet medan det omvända förhållandet gäller för kvinnor.

Andelen deltid arbetande kvinnor är ovanligt hög i Dalarna, mycket beroende på att branscher

som detaljhandel och äldreomsorg, med hög andel deltidstjänster, är vanligare här. Bara Falun har större andel kvinnor i heltidsarbete än riksgenomsnittet.

Antalet sysselsatta i Dalarnas kommuner och landsting ligger kring 45 000, nästan 40 procent av samtliga sysselsatta i Dalarna. Här förmodas en minskning ske, eftersom de offentliga finanserna

fortfarande är ansträngda. På kort sikt kommer neddragningarna i första hand att drabba administrativ personal, medan nyckelgrupper inom skola, vård och omsorg sannolikt inte berörs lika hårt. Även med minskad arbetskraft behöver offentlig sektor på längre sikt ersättningsrekrytera på grund av många pensionsavgångar.

Arbetslösheten har numera sjunkit till rikets nivå, men i Dalarna, liksom i landet i stort har ungdomar det fortsatt bekymmersamt. Kommuner med hög utpendling till Borlänge-Falun har haft den lägsta arbetslösheten under senare år.

Internationaliseringen påverkar Dalarnas näringsliv i allt högre grad. Avgörande beslut över arbetsställens framtid tas oftare av företagsledningar utanför länets och landets gränser.

Den största delen av arbetspendlingen i länet sker naturligt nog inom den lokala arbetsmarknadsregionen. Därutöver pendlar fler till Borlänge-Falu-regionen än därifrån och fler från södra Dalarna till länen Stockholm, Uppsala och Västmanland än i andra riktningen. Turismen medför stor inpendling till Malung av säsongsarbetande från hela landet.

2.6 Tillväxt- och näringsklimat

Det finns inga bra mått på regional tillväxt, men regionens totala lönesumma är det mest användbara och för Dalarna mer relevant än den vanligare måttenheten BRP (Bruttoregionalprodukt – jfr BNP). Lönesumman har sedan år 2000 ökat betydligt mer för Dalarna än vad sysselsättningen har gjort och än vad arbetslösheten har minskat. Detta kan tyda på ett mer intensivt kapacitetsutnyttjande inom den för Dalarna typiska industristrukturen och därmed högre lön där per anställd än i andra branscher.

Officiell statistik över nyföretagande visar nedåtgående siffror för Dalarna till och med 2003. Näringslivets egna mätningar indikerar dock att nyföretagandet har vänt kraftigt uppåt från 2004.

En hög andel företag med 3-9 anställda anses

2. Utvecklingen för Dalarna

av allt fler vara viktigare för den ekonomiska tillväxten än nyföretagandet i sig. Dalarna har en liten andel företag i denna tillväxtbenägna grupp företag. Enligt undersökningar finns dock goda utsikter att expandera för länets småföretag. Bland tillväxtindren har sedan länge angetts problem med att få rätt arbetskraft. På sistone har även arbetsrättfrågor nämnts som en hämsko för expansion.

Ett allvarigare hinder för expansion kan dock vara den relativt höga genomsnittsåldern för Dalarnas småföretagare. Redan inom tio år beräknas hälften av dessa behöva hitta lösningar för fortsatt drift för sina företag.

Ett annat hinder för tillväxt inom näringslivet är att Dalarna saknar en sammanhållen större stadsbildning med nationell dragningskraft. Etableringar av kommersiell verksamhet har gynnat konkurrerande grannläns större städer, samtidigt som dessa i högre grad kommit lindrigare undan neddragning av verksamheter till följd av omstrukturering och avregleringar inom statlig verksamhet.

2.7 Kommunikationer

Mönstret för arbetspendling i Dalarna är relativt stabilt sedan några decennier. Dragningskraften hos de större arbetsmarknadskommunerna har dock ökat, i synnerhet för männen, medan kvinnors arbetsresande har minskat till följd av de stora neddragningarna vid lasaretten.

Undersökningar visar att nästan alla i Dalarna har kortare restid än 45 minuter från bostaden till arbete eller studier. Det är en påfallande kort restid jämfört med vad som gäller pendlandet i storstadsregionerna. Samma undersökningar visar dock att många tycker att vägnätet håller låg standard.

Kontakterna med omvärlden har alltid varit viktiga för Dalarna, speciellt till och från Mälardalen. Riksväg 70 och järnvägens Dalabana (Mora-Stockholm) är Dalarnas viktigaste kommunikationsstråk för persontransporter på landsväg respektive järnväg. Väl fungerande persontrafik längs dessa stråk, som möjliggör bekväma pend-

lings- och besöksresor till Stockholm/Arlanda –Mälardalen, är en nyckelfaktor för att Dalarna skall kunna förverkliga framtida tillväxt, inflyttning och etablering av nya verksamheter.

Andra viktiga kommunikationsleder är riksvägarna 26, 45 (blivande europaväg), 66/länsväg 247, 71 och 80/E 4 Uppsala/Stockholm, som är inkörsportar till Dalarna och som även svarar för en stor del av trafiken till Sälen-Idre-Grövelsjöfjällen – norra Europas största vinterturismområde. Vidare är de nord-sydliga vägstråken, riksvägarna 50 (Bergslagsdiagonalen) och 68, viktiga för att knyta ihop det mellansvenska inlandet. På järnvägssidan är Bergslagsbanan ett högt prioriterat godsstråk i Mellansverige med Borlänge som utpekad nod. Den är även tillsammans med Dalabanan det dominerande stråket för den regionala och interregionala tågtrafiken i regionen.

Flyget är ett viktigt komplement till övriga trafikslag och särskilt för näringslivets möjligheter att verka och utvecklas på den globala arenan.

2.8 Bostäder

Sedan 2003 har bostadsbyggandet tagit fart i delar av Dalarna efter att ha varit mycket lågt. Falun ligger dock fortfarande på en lägre nivå än vad befolkningsökningen och kommunens attraktivitet på inflyttare skulle motivera.

Hyresnivån är enligt branschuppgifter relativt hög i allmännyttans bostäder i Dalarna, medan avgifterna för bostadsrätter har stigit först på senare år. Fastighetsvärdena är fortfarande låga jämfört med omgivande län.

I Dalarna revs många flerfamiljshus i slutet av 1990-talet, men den nedmonteringen av bostadsbeståndet har avstannat.

Den relativt höga inflyttningen till främst Falun och Siljansbygden under senare år har lett till att det lediga bostadsbeståndet minskar och brist på bostäder kan bli en hämsko för fortsatt utveckling av dessa delar av länet.

3. Visionen och målbilderna

”Dalarnas framtid ligger i våra egna händer. I Dalarna möts tradition och nytänkande och här kan alla utvecklas. Dalarna drivs av lust, vilja och skapandekraft. Dalarna växer och utvecklas i aktivt utbyte med sin omvärld.”

Visionen och målbilderna i Dalastrategin uttrycker ett politiskt, idémässigt ställningstagande för Dalarnas framtid. Ytterst handlar det om att länet skall erbjuda ett gott liv för oss som bor och verkar här. Vad detta i sina delar innebär och vilka mål som kan sättas kan ges olika tolkningar byggda på olika värderingar. Det kan också finnas olika uppfattningar om vilka vägvalen framåt skall vara - vilka strategier vi skall ha. Det är just detta som

förslaget till Dalastrategin vill ge näring åt och väcka tankar och idéer om.

Visionen är en utmanande skildring av framtiden. Lust, vilja och skapandekraft är de kärnvärden som Dalarna skall förknippas med. Det är positiva ord som är inarbetade i visionen för Dalarna. De vill förmedla en rörelse som leder framåt och uttrycka att Dalarna vill växa och utvecklas.

Målbilderna

DALARNA 2016 är en region som präglas av socialt välbefinnande och god hälsa – inte minst för barnen – och där människors vilja och kunskap som drivkraft för utveckling och tillväxt tas tillvara

DALARNA 2016 är en region där jämställdhet och mångfald ses som drivkrafter för utveckling och tillväxt

DALARNA 2016 är en lärande region som möter människornas, näringslivets och samhällets behov av kunskap och kompetens

DALARNA 2016 är en välkomnande, nydanande och dynamisk region som gör att många söker sig till just Dalarna för att leva här men också för att här etablera och driva verksamheter av olika slag

DALARNA 2016 är en bärkraftig region med ett näringsliv som står starkt i nationell och internationell konkurrens

DALARNA 2016 är välkänt och respekterat för sitt miljöarbete och sitt sätt att använda energi- och miljöomställningen till utveckling och tillväxt

DALARNA 2016 är en region som tar vara på alla delars attraktionsvärden och tillväxtpotential och som ser sina unika natur- och kulturmiljöer som en tillgång för både lokal och regional utveckling

DALARNA 2016 är en region där Falun/Borlänge fungerar som en sammanhållen tvåkärnig stadsregion som skapar tillväxt och nya möjligheter för hela Dalarna

DALARNA 2016 lever i ett aktivt och vardagligt utbyte med omvärlden - ett utbyte som underlättas av ständigt förbättrade kommunikationer.

DALARNA 2016 kännetecknas av ett tydligt regionalt ledarskap och av en förmåga att ena alla krafter för en positiv utveckling av regionen

4. Vägvalen

Hur vi som lokala och regionala aktörer kan närma oss visionen och på vilket sätt vi kan nå målen uttrycks i vägvalen för Dalarnas utveckling. Dessa vägval tar sin utgångspunkt i den situation vi har idag och det som vi kan se framför oss. Det innebär att ändra på förhållanden där det finns uppenbara brister och problem att undanröja – eller att åtminstone mildra. Men framförallt handlar vägvalen om att ta vara på och utveckla det allra bästa med Dalarna.

Det finns många frågor som är viktiga för framtiden men att välja väg är att prioritera. De vägval som Dalastrategin nu pekar ut är sådana som enskilt och tillsammans kan ha avgörande betydelse för att framgångsrikt möta de stora utmaningar som Dalarna står inför.

4.1 Det samspelta Dalarna *Betonar ledarskapets betydelse för Dalarnas utveckling*

Dalastrategin är ett led i en process för utvecklingen i Dalarna, som kan ses som ett ständigt pågående samtal om hur man gemensamt skall förhålla sig till framtiden. Ledarskapets uppgift är att leda detta samtal.

Arbetet med regional utveckling och tillväxt är så komplext att ingen klarar av det på egen hand. Det är nödvändigt att samarbeta och samverka såväl över politikområden som mellan regional och lokal nivå. Många aktörer med olika roller deltar. Ledarskap på olika nivåer krävs för att bilda och driva allianser mellan viktiga aktörer för att kunna genomföra Dalastrategin.

Regional utveckling är summan av lokal utveckling. Regional utveckling kan således inte äga rum om de lokala krafterna inte engageras. Den kommunala och lokala ledarförmågan är därför särskilt väsentlig för att Dalastrategin skall bli verklighet.

Studier som gjorts i andra regioner visar att ledarskapet är en förutsättning och en avgörande framgångsfaktor för att regionala strategier skall få effekt. Därför är det viktigt att det regionala ledarskapet förmår att driva utvecklingsarbetet så att den nödvändiga koncentrationen på ett fåtal

strategiskt viktiga utmaningar kommer till stånd och att taktiska spel undviks där olika aktörer blockerar varandra eller försöker vältra över ansvaret för utvecklingen på andra.

Olika delar av länet har olika utvecklingsförutsättningar, och de skall inte ställas mot varandra utan kunna utvecklas på egna meriter. Den regionala nivån skall därför inte bara uppmuntra samarbete, utan även konkurrens, båda viktiga drivkrafter för framväxt av kreativa miljöer och dynamiska platser. Bristande eller mycket ojämn tillväxt skapar dock problem. En särskild utmaning för det regionala ledarskapet blir att hantera problem såväl i centralregionen som i delregioner med geografiska lägesnackdelar eller med stora strukturella förändringar.

Det framsynta regionala ledarskapet för Dalarna och för genomförandet av Dalastrategin är betydelsefullt även när man talar om samarbete och allianser med andra regioner inom och utom landet. Dessutom bör i det regionala ledarskapet ingå att göra Dalarna känt och välkänt i omvärlden.

I Dalarna finns många människor med kunskaper och engagemang som behövs i arbetet med regionens utveckling. Politikernas uppgift är att använda denna kunskap i en politik för Dalarnas utveckling. Genom nya kontaktytor och levande dialog mellan politiker och andra aktörer kan fler

krafter mobiliseras i arbetet.

Människorna i Dalarna beskriver sig som handlingskraftiga och säger att man vill ta ansvar för vad som händer i vardagen, men upplever samtidigt att man bara i mindre grad kan påverka politiska beslut. Särskilt viktigt för det politiska ledarskapet på både kommunal och regional nivå är därför att stärka närdemokratin och alla former för medborgarnas delaktighet och inflytande.

4.2 Det gränslösa Dalarna Betonar betydelsen av att leva och verka i ett vardagligt utbyte med en allt större omvärld

För Dalarna är samverkan över gränserna en självklarhet. Samarbetspartners behöver identifieras som kan stödja, utveckla och förstärka Dalarnas egna mål och strategier.

Det är viktigt att lära av andra och att hämta idéer och intryck utifrån. I en alltmer föränderlig värld måste avgränsningen av en region som Dalarna vara flexibel och kunna tillåtas att variera beroende på vilka frågor som står på dagordningen. Den skall också kunna variera beroende på var i Dalarna frågorna är aktuella. Partners för gränsöverskridande samarbete behöver inte vara desamma för alla.

Allianser kan skapas med andra regioner, med företag, organisationer och kunskapsmiljöer i Sverige och internationellt. Aktuella områden är kommunikationer, sjukvård, utbildning, forskning och inte minst affärsmöjligheter för regionens företag. Utgångspunkten bör vara där våra strategiskt viktiga företag/kluster har och kan utveckla sina marknader samt där människor och företag agerar i vardagen.

Samverkan med Mälardalen, inklusive Västerås och Örebro, ger en särskild möjlighet eftersom Mälardalen är Dalarnas närmaste marknad och ett tätbefolkat och starkt tillväxtområde i landet. Denna närhet påverkar redan idag Dalarnas

utveckling, och kommer sannolikt att göra det än starkare under den kommande tioårsperioden.

Samarbetet mellan berörda län och kommuner i Sverige och Norge för en öst-västlig vägförbindelse, Gävle-Oslo, öppnar för en utvecklad samverkan med Osloregionen och de norska grannlänerna. Den öst-västliga vägförbindelsen torde även kunna skapa förutsättningar för ett utvecklat samarbete med länderna kring Östersjön.

Samverkan med den större och avlägsnare världen, inom Europagemenskapen och på annat sätt, öppnar för ökat affärs- och kompetensutbyte och ger möjligheter till spännande kulturutbyten liksom nyttiga kunskaper om hur människor i andra delar av världen hanterar möjligheter och problem. Ett engagemang för en rättvis och hållbar utveckling bör beaktas i Dalarnas internationella samverkan, särskilt gentemot EU:s nya medlemmar och utvecklingsländerna.

Bra kommunikationer underlättar och ökar utbytet mellan Dalarnas alla delar och med omvärlden. I arbetet för ett växande Dalarna kommer IT som kommunikationsmedel då att spela en fortsatt central roll. IT underlättar i högsta grad för människor och företag att verka i hela Dalarna och att samtidigt kommunicera med världen runt omkring.

Människor och företag i Dalarna, åtminstone i vissa delar av länet, har objektivt sett sämre förutsättningar för utveckling och tillväxt än storstäder och mer befolkningstäta regioner. Bristande skalfördelar, längre till marknaden och sämre förutsättningar för att bilda nätverk med andra är några svagheter. Infrastrukturförbättringar är därför mycket angelägna. De kan vara i form av vägar, järnvägar, tele- och datakommunikationer med mera.

För länets tillväxt och överlevnad är det helt nödvändigt att skapa en högre grad av närhet till de nationella och internationella marknaderna och tillgodose näringslivets stora transportbehov. Här kan flyget komma att få en betydelsefull roll för att möta näringslivets internationella kontaktbehov.

4. Vägvalen

Flyget kan spela en särskilt viktig roll för besöksnäringens möjligheter att utvecklas.

För att förbättra och effektivisera transportsystemen behöver goda förutsättningar skapas för att öka samverkan mellan transportslagen. Det krävs en effektiv samordning av infrastruktur- och trafikeringsåtgärder så att den regionala och interregionala kollektivtrafiken kan bidra både till en regionförstoring och till ett rundare Dalarna. Här kan utvecklingen av informationstekniken få en betydande roll för en effektivare gods- och persontrafik.

Transportsystemet är bärare av ekonomisk tillväxt och välfärd men innebär som det fungerar idag en förbrukning av energi, råvaror och livsrum som inte är hållbar. Övergången till energieffektiva och miljövänligare transportslag samt övergången till förnyelsebara drivmedel, och ett minskat beroende av bensin och diesel, är den absolut största utmaningen transportsektorn står inför.

4.3 Det attraktiva Dalarna Betonar det goda livet och Dalarnas särskildhet

Regional attraktivitet handlar om en helhet. En attraktiv livs- och boendemiljö, attraktiva arbeten och goda förutsättningar för företagande bidrar sammantaget till att människor och företag väljer Dalarna framför andra regioner.

Människorna i Dalarna trivs med sin tillvaro. Livskvaliteten som länet erbjuder är hög och naturen gör att människor söker sig hit, både som turister och för att förverkliga drömmar om boende, arbete och företagande. Länet är stort och med gott om plats, och ändå har nästan alla kort restid till sina arbetsplatser. Omvärlden finns inom ett allt närmare och bekvämare räckhåll. Mycket fungerar väl och gör Dalarna till en bra region att leva och verka i. Dalarna måste därför aktsamt ta tillvara och utveckla alla sina lokala och regionala möjligheter att vara en attraktiv region att bo och verka i.

En väl fungerande hälso- och sjukvård är grundläggande för att det skall vara bra att bo och verka i Dalarna. Den undersökning som Temo gjorde 2005 visar att sjukvården är ett mycket viktigt område för människor i Dalarna, och upplevs viktigare än av svenskar i genomsnitt. I Landstinget Dalarnas befolkningsenkät 2003 uttrycker så många som nio av tio att de också får den hälso- och sjukvård de behöver.

Det skall vara gott att leva i Dalarna och det betyder inte minst god hälsa. Den sociala hållbarhetens bärande del är människors goda hälsa. Den enskilda människans goda hälsa är också en av framtidens viktigaste resurser för Dalarna. För att klara framtidens behov av arbetskraft och öka tillväxten kommer alla att behövas. Fler behövs därför i meningsfullt arbete – de arbetslösa behöver få jobb, sjuka och förtidspensionerade behöver rehabilitering och de jobb som erbjuds måste göras mer attraktiva.

Människors hälsa bestäms av en mängd olika faktorer som; ålder, kön, arv, socialt stöd och nätverk, levnadsvanor, samhällsstruktur, yttre miljö och ytterst samhällsekonomiska strategier i politiska beslut. Genom regional och kommunal/lokal samverkan kan hälsoutvecklingen i länet påverkas positivt. De nationella folkhälsomålen och kunskap om hälsans bestämningsfaktorer skall ligga till grund för detta arbete.

Barnen och ungdomarna är Dalarnas framtid. En av de viktigaste frågorna handlar därför hur stödet till de yngre kan förbättras. Det handlar både om trygga och goda uppväxtvillkor – där god hälsa är en del – och om inflytande och delaktighet i samhällslivet. Det är en fråga som angår alla på kommunal/lokal och regional nivå.

Det är väsentligt för ett kreativt samhälle att bejaka olikheter och se dem som tillgångar. Kunskap, kultur och upplevelser är här betydelsefulla drivkrafter. Såväl kulturens spets som den breda amatörverksamheten bidrar till en kreativ miljö. Genom att ta vara på den samlade styrkan i hela

det rika kulturarvet, det konstnärliga nyskapandet, det framstående idrottslivet och de många människornas kulturella uttryck kan Dalarnas attraktionskraft ytterligare öka. Ett rikt kulturliv bidrar till att människor vill leva och verka i just Dalarna, vilket bland annat underlättar arbetslivets rekrytering av nya medarbetare. Ett kulturutbud av hög kvalitet ger lyskraft åt regionen och bidrar till marknadsföringen. Samarbetet mellan besöksnäringen, kulturen och idrotten har en stor potential som ännu inte brukas fullt ut.

En öppen, tolerant och välkomnande attityd, inte minst gentemot nya kulturer, gör vardagen rik och gör Dalarna spännande och intressant för alla. Samma öppna och bejakande attityd till ungdomars kultur är viktig för unga människor – och för Dalarna en framtidsinvestering genom att fler, efter givande studie- och arbetsår i andra bygder och länder, vill flytta hem. Ungdomars förankring och glädje i sitt lokala samhälle är en del av de livserfarenheter som kommer att påverka deras val av framtid.

Dalarnas natur- och kulturmiljöer har stor betydelse, såväl för dem som bor här som för besökare. Det öppna och levande odlingslandskapet, den storslagna fjällnaturen och de välsköta kulturmiljöerna är positiva kännetecken för Dalarna. Det är viktigt att både vårda och skydda dessa unika miljöer och att utveckla dem. Kulturmiljö och kulturaktiviteter kan bidra till öppenhet och förståelse för historiska sammanhang. Erfarenheterna visar att detta inte bara har betydelse för besöksnäringen utan också öppnar möjlighet för inflyttning och nya företag.

En särskild fråga för Dalarnas utveckling utgörs av den kvarlevande splittrade markägostrukturen i stora delar av länet. Knytningen till marken har varit ett positivt kännetecken för Dalarna men är ett hinder för att nyttja den ekonomiska aktivitet som kan skapas i jord och skog. En fortsatt dialog och process bör ske på ägarnas villkor för att förlösa denna potential för den gröna ekonomin.

Väl fungerande lokalsamhällen är en viktig

förutsättning för det attraktiva Dalarna. Den starkaste kraften för lokal utveckling är när människorna själva formar framtiden i sin närmiljö. Grunden för engagemang, utveckling, lärande och entreprenörskap är den sociala tilliten, de gemensamma angelägenheterna och delaktigheten i avgöranden om hur samhällets resurser skall användas. En attraktiv livsmiljö förutsätter helhetssyn kring frågor som exempelvis omsorg, skola, service och kommunikationer. Regional utveckling kan inte äga rum om de lokala krafterna inte engageras. Dalarnas rika förenings- och folkbildningsliv är viktiga resurser i detta arbete.

Det skall finnas en god och väl fungerande service i hela Dalarna. Servicepunkter och medborgarkontor är exempel på hur man kan kombinera högteknologiska lösningar med en generös mänsklig kontakt som möter människor i deras lokala verklighet. Nyttänkande, nya samarbetsformer och kompetensutveckling är viktiga, när det gäller både offentlig och kommersiell service.

Byggandet kommer att spela en allt viktigare roll för att skapa rum för utveckling och tillväxt i Dalarna. Efterfrågan, inte minst från inflyttarna, ökar alltmer på attraktiva bostäder och varierade boendeformer för olika skeden av livet. Det blir då viktigt att slå vakt om den byggtradition och byggnadskonst som finns i Dalarnas byar, karaktäristiska industrimiljöer och trivsamma orter och städer. Samtidigt bör det moderna Dalarna förknippas med en nydanande arkitektur som bygger på integritet, skaparkraft och kunskap om kulturarv och traditioner och som i ökande grad baseras på regionalt tillgängliga resurser av råvaror, produkter, tekniker och kompetens. Inte minst viktigt är att utveckla Dalarnas tradition inom träbyggnad och de möjligheter som nu finns att uppföra också större byggnader i trä. En framgångsfaktor för Dalarna är en effektiv byggsektor där planering, byggande och förvaltning sker med ökad kvalitet, effektivitet och miljöomtanke och till lägre kostnad.

4.4 Det bärkraftiga Dalarna Betonar betydelsen av näringslivets förändrings- och konkurrensförmåga

Ett Dalarna med hållbar bärkraft förutsätter en långsiktig positiv ekonomisk tillväxt. Existerande företag behöver utvecklas positivt samtidigt som fler företag startas och utvecklas. En viktig grund för detta är en bättre och mer utvecklad entreprenörskultur. Företagsklimatet och attityden till entreprenörskap behöver förbättras. Detta är en långsiktig förändringsprocess som måste ta sin början redan i förskolan.

En ökad internationalisering, i form av en breddning av företagens marknader och en ökad närvaro från utländska aktörer i Dalarna, är också viktiga inslag i ett arbete för ökad bärkraft i Dalarna.

Arbetslivet behöver vitaliseras och förnyas för att de jobb som erbjuds blir mer attraktiva och därmed mer konkurrenskraftiga i förhållande till andra regioner. Undersökningar visar nämligen att särskilt ungdomar värdesätter god arbetsmiljö och flexibla anställningsvillkor framför enbart hög lön.

Regionalt arbete för utveckling av företagande och näringsliv kräver en successiv förändring av invanda sätt att skapa bästa möjliga utvecklingsklimat för Dalarnas företag. Framgång med detta kommer att bygga på hur vi gemensamt kan hantera utvecklingsarbetets delar, dels som enskildheter, och dels som länkar i ett sammanhållet system.

Den sociala ekonomin är ett viktigt komplement till det mer affärsinriktade näringslivet. Verksamheter utan ett uttalat vinstsyfte men som behöver drivas i ekonomisk form kan organiseras i till exempel kooperativa former. En ekonomi av det här slaget gör att områden eller aktörer med små förutsättningar att driva tillväxtföretag kan bibehålla befolkning och utvecklingskraft. Det är en ekonomi som inte alltid behöver vara platsbunden men som kan fungera överallt och som ett särskilt mervärde kan ge stora sociala vinster för dem som är delaktiga i arbetet.

Miljömställningen påverkar starkt förutsättningarna för ett bärkraftigt Dalarna. Det gäller här att se de möjligheter till miljödriven tillväxt och andra positiva effekter som miljömställningen kan ge. Alla behöver medverka i detta arbete genom att utveckla miljötankandet i det vardagliga och genom särskilda åtgärdsprogram, processer och projekt. För framtiden kommer det att bli av särskilt stor vikt att än mer intensivt arbeta med att utveckla olika typer av energieffektiverande tekniker och produkter. Samtidigt måste ett mer systematiskt arbete inledas för att tillvara den stora potential som ligger i en ökad användning av inhemska bioenergitillgångar. Här kan ytterligare mycket göras för att höja skogs- och jordbruksmarkens produktionsförmåga av bioenergi, inte minst genom en ökad odling av energigrödor.

En trygg energiförsörjning är en av de viktigaste frågorna för ett bärkraftigt Dalarna och en avgörande förutsättning för ekonomisk tillväxt i länet. Dalarna har en särskilt utsatt position med en basindustri som i hög grad påverkas av efterfrågan och prisutvecklingen på energi. På både kort och lång sikt måste tillgången tryggas på el och annan energi för att bidra till goda konkurrensvillkor för Dalarnas näringsliv. En viktig del i energiförsörjningen blir då att använda och fördela energin smartare.

Världen förändras och lokala marknader ersätts alltmer av globala. Utmaningarna i den allt starkare globala konkurrensen måste mötas av att ha ett mer diversifierat och en högre grad av kunskapsbaserat företagande. Medvetna strategier med långsiktiga satsningar på forskning och utveckling är därför nödvändiga.

För att i ett gemensamt arbete mellan näringsliv och offentliga aktörer åstadkomma sådana förändringar, krävs nya arbetsmetoder och utvecklingsverktyg. Att arbeta med kluster¹ och innovationssystem² är ett sådant arbetssätt där den offentliga sektorn fungerar som ett stöd i utvecklingen. Utgångspunkten i arbetet skall vara

1) En ansamling av företag, offentliga organ och aktörer för forskning och utbildning som i organiserad form verkar för ekonomisk tillväxt inom ett gemensamt kärnkompetensområde.

2) Det system av privata och offentliga institutioner inom vilket produktion, spridning och användning av ny teknik och kunskap sker.

näringslivets egna ambitioner och prioriteringar och den utveckling av regionala kluster som redan påbörjats. Sådana regionala kluster skall fungera som skyltfönster för Dalarna och dalaföretag på en nationell och global arena samt förbättra samarbetet inom företagsnätverk som hittas i viktiga branscher för Dalarna. Dit hör stål, trä- och husproduktion, bild och media samt turism.

För att få ytterligare dynamik i ett kunskapsbaserat företagande måste utbildning och forskning kopplas ännu närmare regionens näringsliv. Det innebär att arbetet med kluster och innovationsystem inriktas mot en ökad förmåga att aktivt ta till sig resultat av forsknings- och utvecklingsinsatser. Ambitionerna bör sålunda höjas när det gäller att utveckla kompetenscentra, inkubatorer³ och vetenskapsparkar där högskola, näringsliv och offentliga myndigheter sammanförs för förnyelse av näringsliv och samhälle.

I Dalarna sker en betydande kunskapsutveckling i flera olika sammanhang. Omfattande forskning bedrivs såväl vid Högskolan Dalarna som vid branschforskningsinstitut och större företag. För att öka förmågan att utnyttja och förvalta den kunskap som växer fram behövs en strategi för lärande och kunskapsbildning i Dalarna. Med det som grund kan en handlingsplan tas fram och Högskolan och andra kunskapsmiljöer i regionen få en roll som tydligare baseras på regionens behov och möjligheter.

Ett grundläggande arbete måste göras för att höja den allmänna utbildningsnivån. Det ställer krav på kännedom om arbetskraftsbehov och på förmåga att samordna och anpassa utbildning. Männens låga utbildningsnivå är en särskild utmaning.

I dagens arbetsliv ställs stora krav på hög kompetens och goda förutsättningar för kontinuerligt lärande. Kompetensutveckling i arbetslivet berör både människor och organisationer och utgör ett stort och aktuellt forsknings- och utvecklingsområde både i Sverige och utomlands.

Utvecklingsområdet omfattar både utbildningsinsatser och organisatoriska insatser för att skapa lärande miljöer. I vårt fall innebär det en långsiktig satsning på det livslånga lärandet. Det är en förutsättning för att Dalarna skall kunna upprätthålla hög sysselsättningsnivå och internationell konkurrenskraft. Det är också en förutsättning för att skapa utrymme för dem som idag står utanför arbetsmarknaden eller försörjer sig på ofrivilligt deltidsarbete.

En väg att nå ett mer lärande Dalarna kan vara att företag och offentliga arbetsgivare inlemmas i utbildningsprocessen redan från grundskolan, till exempel genom mer omfattande cykler av teori och praktik. Högre upp i utbildningssystemet har gymnasieskolan en nyckelroll att i ett nära samspel med näringslivet lokalt och regionalt utveckla och skapa utbildningar som har en stor relevans för länets arbetsmarknad och kan göras tillgängliga för elever/anställda och arbetslösa i ett livslångt lärande.

4.5 Det välkomnande Dalarna Betonar betydelsen av att vi bör bli fler samt betydelsen av ett gott mottagande av människor, kompetens och kapital

Det är inget självändamål för en region att vara stor eller växande, så länge som balans råder i samhällsekonomi och mellan äldre och yngre. Men i den situation som kan komma att råda i Dalarna, där allt färre skall ta hand om allt fler och där näringslivet för att kunna utvecklas behöver ersätta allt fler medarbetare med nya, behövs fler yrkesverksamma utifrån.

Det är därför mycket viktigt att Dalarna tar till sig inflyttarnas kompetens, och ser den som en resurs i den regionala utvecklingen. Det ställer krav på Dalarna att välkomna inflyttare, oavsett varifrån de kommer, och att svara för ett gott mottagande. Det krävs att Dalafolket själva möter inflyttaren

3) Funktioner som i ett tidigt skede för innovationsprocessen medverkar till att nya affärsidéer kan kommersialisera.

4. Vägvalen

med intresse för nya sätt att tänka och med att vilja ta emot nya influenser.

En god förutsättning för detta arbete är den välkomnande attityden som människorna i Dalarna har. De flesta anser enligt Temoundersökningen från 2005 att ökad inflyttning av människor från andra regioner, länder och kulturer gynnar utvecklingen i Dalarna, och en överväldigande majoritet anser att det är viktigt att de som flyttar till Dalarna snabbt kommer in i samhället och känner sig välkomna.

Varumärket Dalarna är synnerligen starkt och kan användas till mycket mer än att flytta fram Dalarnas position på den nationella och europeiska besökskartan. Utmaningen är att hitta ett sätt att berätta om Dalarna som befäster de redan positiva

bilderna, men som också berättar om framtidstro, sysselsättning och möjligheter att förverkliga drömmar om livet. Laddat med nytt reellt innehåll, som högteknologi, kreativitet, mångfald, entreprenörsanda och miljötänkande, kan Dalarna bli och effektivt marknadsföras som en attraktiv region att utvecklas i.

Det handlar om att målmedvetet och uthålligt profilera Dalarna som ett trovärdigt alternativ för inflyttning, företagande och investeringar.

Profilering och marknadsföring skall vara anpassat till olika ”kundgrupper” och kunna ge uttryck för Dalarnas dragningskraft genom landskapets lokala och delregionala särprägel.

Dalarna skall än mer låta tala om sig.

5. Perspektivet för hållbar utveckling

”Det nya århundradets största utmaning är att ta ett abstrakt begrepp som hållbar utveckling och göra det till en verklighet för människorna över hela världen.”

Kofi Annan

5.1 Vad menas med hållbar utveckling

*Hållbar utveckling*⁴ är ett förhållningssätt till användningen av våra samlade resurser i världen. Hållbar utveckling i denna grundläggande mening kan enklast uttryckas som att varken människa, miljö eller ekonomi får slitas ut i jakten på utveckling och framsteg och att vi inte kan vältra över till kommande generationer eller andra delar av världen ansvaret och kostnaden att ta tag i självklara överlevnadsfrågor.

I regeringens strategi för hållbar utveckling⁵ summeras det breda angreppssättet i ett antal kärnområden. De är miljö betraktat ur ekologisk synvinkel, klimatförändringar, befolkning och folkhälsa, social sammanhållning, välfärd och trygghet, sysselsättning och lärande i ett kunskapssamhälle, hållbar ekonomisk tillväxt och konkurrenskraft, regional utveckling och regionala förutsättningar samt utveckling av ett hållbart samhällsbyggande.

På olika sätt preciseras sedan de olika kärnområdena, och den omedelbara insikten är att nästan alla politikområden berörs. Det hållbara perspektivet förutsätter därför en samlad ansats för att undvika motstridiga målsättningar, arbetsformer, och dubbelarbete, och för effektivare användning av resurser av alla slag. Detta kräver helhetssyn och samverkande arbetssätt. I dag begränsar vi oss ofta till att betrakta de sociala, ekologiska och ekonomiska perspektiven var för sig. Detta gäller på samtliga politiska nivåer.

Den sociala dimensionen av hållbar utveckling lyfter fram betydelsen av att resurser, inflytande och makt fördelas på ett rättvist, jämlikt och jämställt sätt, att alla människor får tillgång till social service

och känner trygghet och delaktighet. Denna dimension är den del av begreppet hållbar utveckling som i dag är sämst underbyggd genom forskningsresultat. Den sociala dimensionen är också en avgörande faktor för en god folkhälsoutveckling. En större insikt om den sociala dimensionens betydelse i utvecklingsarbete, kommer troligen att i hög grad förändra vårt förhållningssätt till hållbar utveckling.

Miljödimensionen handlar om att värna om ekosystemens tjänster och återhämtningsförmåga, vilka är en förutsättning för en långsiktig social välfärd och ekonomisk utveckling. Samhällsekonomin bygger på fungerande ekosystem som förser oss med resurser som mat och andra råvaror. Det är det som kallas för ekosystemens tjänster och det finns beräkningar som pekar på att det ekonomiska värdet av de tjänsterna är dubbelt så stort som världens samlade BNP.

Ekonomisk tillväxt kan framhållas som både en förutsättning och en stark drivkraft för utveckling och framsteg – och som dessutom ger ett mätbart resultat. Men samtidigt gäller att ingen kan uppnå en varaktig ekonomisk utveckling om miljön försämras, om välståndet inte fördelas rättvist och om det inte sker en tillväxt av det mänskliga kapitalet (hälsa, utbildning etc.). Social utveckling och producerande ekosystem är därför både ett resultat av och en förutsättning för hållbar ekonomisk utveckling.

Sammanfattningsvis kan sägas att även om de tre dimensionerna av hållbar utveckling är principiellt lika viktiga, så kan fokus och ingång variera beroende på sammanhang och vilken fråga som

5. Perspektivet för hållbar utveckling

avhandlas. Oavsett om ingången är jämställdhet, hållbara produktions- och konsumtionsmönster eller annat som ryms i någon av de tre dimensionerna så innebär perspektivet hållbar utveckling att dimensionerna skall förstås och hanteras i ett integrerat sammanhang. Endast genom betoningen av ett helhetsperspektiv kan begreppet hållbar utveckling få en konkret innebörd i olika sociala, kulturella och ekonomiska sammanhang.

Dalastrategins ansats för en hållbar regional utveckling

Regional utveckling måste vara detsamma som hållbar utveckling. Detta innebär att de stora utmaningarna för Dalarnas framtid som lyfts fram i Dalastrategin samtidigt är de centrala för strävan mot ett hållbart Dalarna.

En särskild utmaning är att göra Dalastrategins hållbara utveckling begriplig och sammanföra de tre dimensionerna i en helhet och få dem att samspela med varandra. Forskning visar att bristen på strategier för hur detta samspel skall uppnås är det kanske största hindret för att helhetsperspektivet skall kunna genomföras. Dagens politikområden har starka institutionella och tankemässiga strukturer som försvårar ett förändringsarbete för hållbar utveckling. Ett angeläget område för att öka Dalastrategins genomslagskraft är därför att skapa former för lärande när det gäller att omsätta helhetstänkandet i praktiken. Detta saknas i den offentliga förvaltningen och här kan den kommunala och regionala nivån gå före.

I arbetet med Dalastrategin ingår att diskutera överensstämmelsen mellan Dalastrategin och de olika handlingsprogrammen men också att se över behovet av nya program för att genomföra Dalastrategin. Det är sålunda angeläget att identifiera luckor i programtäckningen för Dalastrategins centrala hållbarhetsvärden. Till exempel behöver folkhälsoproblematiken, där hälsan och våra barn och ungdomars uppväxtvillkor är särskilt betydelsefulla beståndsdelar, uppmärksammas mera i Dalastrategins sociala dimension. Den hållbara utvecklingens konsekvenser för Dalarnas identitet och varumärke måste också diskuteras.

Dalastrategins aktörer måste enas om en tolkning av den hållbara utvecklingen så att alla talar samma språk, det vill säga vad de tre aspekterna miljömässig, ekonomisk och social hållbarhet konkret innebär ur ett dalaperspektiv. Ytterligare ett steg är att utveckla gemensamma metoder och verktyg för att värdera resultat, målkonflikter och konsekvenser av vårt handlande sett i just ett helhetsperspektiv.

4) Själva begreppet hållbar utveckling blev allmänt känt genom arbetet inom Brundtlandkommissionen som FN tillsatte i mitten av 1980-talet. Brundtlandkommissionen definierade hållbar utveckling som "en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov".

5) Regeringens skrivelse 2003/04:129, En svensk strategi för hållbar utveckling.

6. Dalastrategin i sitt sammanhang

En positiv utveckling i Dalarna förutsätter ett samspel mellan insatser på den internationella, nationella, regionala och lokala nivån. Dalastrategin är den regionala länken i en logisk kedja från lokala strategier till nationella och europeiska strategier.⁶

6.1 På EU-nivå

EU:s regionalpolitik, den s.k. sammanhållningspolitiken, har som mål att bidra till ekonomisk och social sammanhållning inom Europeiska unionen. Den syftar till att minska regionala ekonomiska och sociala skillnader och ojämlikhet mellan människor samt att öka samhörigheten mellan olika regioner i EU. Inför nästa programperiod, 2007-2013, föreslår Europeiska kommissionen att resurserna inom sammanhållningspolitiken tydligare fokuseras på att uppfylla målen i Lissabonstrategin, dvs. att Europa år 2010 skall "bli världens mest konkurrenskraftiga och dynamiska kunskapsbaserade ekonomi, byggd på social trygghet och hållbar utveckling". De program som sammanhållningspolitiken utmynnar i, de s.k. strukturfonderna, kommer alltså att riktas mot åtgärder som når dessa övergripande mål.

6.2 På nationell nivå

Den nationella strategin för regional utveckling

Samtliga länder i EU förväntas ta fram en nationell strategi som skall medverka till att uppnå de europeiska målen för utveckling och tillväxt.

Den svenska strategin för regional utveckling pekar ut mål och prioriteringar av särskild betydelse för den svenska regionala utvecklingen och kopplar samman dessa med EU:s sammanhållningspolitik och strukturfondernas genomförande. Utgångspunkten är vad regionerna i landet anser bör göras för att få en önskvärd regional utveckling. Den nationella strategin är därför en sammanvägning av de regionala strategierna, där

Dalastrategin pekar ut vad som är viktigt för just Dalarna.

För Dalarnas utveckling är också genomförandet av andra nationella strategier av betydelse.

Strategin för hållbar utveckling.

Hållbar utveckling är ett övergripande mål för regeringens politik och skall integreras i alla politikområden vilket betyder att den svenska nationella strategi för regional utveckling också skall utgå från målen om hållbar utveckling.

Under våren 2006 har tagits de sista stegen i en revidering av den svenska strategin för hållbar utveckling. Samtidigt har tagits de första stegen till en dialog om hur strategin skall genomföras. Den processen kommer att pågå de kommande fyra åren. Syftet med den nya hållbarhetsstrategin är bl. a. att komplettera Lissabonstrategin som i huvudsak är inriktad på ekonomiska och sociala frågor. Sveriges hållbarhetsstrategi fokuserar nu tydligare än tidigare på fyra områden: *Hållbar tillväxt, En god hälsa, Ett hållbart samhällsbyggande* och *Demografi*.

Innovationsstrategin

Den nationella innovationsstrategin är inriktad på åtgärder som ökar produktiviteten och därmed Sveriges konkurrenskraft.

Även om innovationsstrategin i första hand har ett nationellt perspektiv framgår den regionala nivåns betydelse för strategins genomförande, inte minst med hänsyn till ämnesområdena "Främja regional specialisering" och "Öka samspelet mellan forskning, näringsliv och offentlig verksamhet".

6) Programkomplexet, se sid 26

6. Dalastrategin i sitt sammanhang

Landsbygdsstrategin

År 2007 kommer en ny nationell landsbygdsstrategi som skall vara ett led i genomförandet av EU:s landsbygdsolitik.

Gränsdragningen mellan regional utvecklingspolitik och landsbygdsolitik är ibland diffus och ser man på utvecklingen i Europa växer ett allt större ömsesidigt förhållande fram mellan stad och landsbygd. Ett sådant synsätt på interaktionen mellan stad och land bör vara en ledstjärna för strategitänkandet för Dalarna. Kopplat till landsbygdsstrategin finns också betydande ekonomiska medel att hämta för ökad diversifiering av Dalarnas landsbygdsföretagande.

6.3 På regional nivå

På regional nivå är Dalastrategin motsvarigheten till de nationella strategierna.

6.4 På lokal nivå

Regionalt strategiarbete och kommunal planering i samverkan

Regionala utvecklingsarbetet skall enligt den statliga förordningen⁷ om detta arbete särskilt ta hänsyn till vad som görs och planeras på lokal nivå. Kommunernas syn på sin utveckling som redovisas i översiktsplanerna är en bra utgångspunkt för det fortsatta samspelet mellan regionalt och lokalt utvecklingsarbete.

Traditionellt redovisar emellertid översiktsplanerna kommunens syn i första hand på utveckling och bevarande av markanvändning, bebyggelse och miljö. Dalastrategin fokuserar mer på hela perspektivet för hållbar regional utveckling och tillväxt samt på nationella och globala perspektiv. Den nya generationen översiktsplaner som nu tas fram bör ges en karaktär av en politisk strategi för kommunernas utveckling. Översiktsplanen bör både redovisa kommunens övergripande mål för

sin utveckling och den långsiktiga synen på markanvändning och bebyggelseutveckling.

Det här leder fram till en diskussion om hur Dalastrategin och kommunernas översiktplanering kan närma sig varandra. Den gemensamma regionala och lokala utvecklingsprocessen kan på sikt bidra till att kommunerna redovisar en mer samordnad syn på prioriteringar av lokala utvecklingsfrågor, människors livsvillkor, markanvändning och bebyggelse i sina översiktsplaner. Dalastrategin kan med sin redovisning av perspektiv på hållbar regional utveckling, prioriteringar inom infrastruktur, insatser för tillväxt och andra regionala överväganden, utgöra ett underlag för kommunernas översiktplanering.

Den regionala nivån bör därför stödja den pågående processen mot bredare och mer strategiskt inriktade kommunala och mellankommunala översiktsplaner.

6.5 Dalastrategin som redskap för regionalt utvecklingsarbete

Dalastrategin är ett renodlat strategidokument. I den beskrivs en vision med målbilder och övergripande vägval för framtiden. Dalastrategin är med andra ord en långsiktig riktningsskivare för arbetet med utvecklingen av Dalarna. Mer konkreta mål formuleras i handlingsprogram, pågående utvecklingsprocesser mm, som tillsammans bidrar till att förverkliga utvecklingspolitiken på regional nivå.

Dokumentet Dalastrategin är ett underlag för överenskommelser och avtal gällande de olika operativa programmen. Dalastrategin skall vara vägledande och normgivande för och ställa ”krav” på programmen så att de harmoniserar mot angivna utmaningar och vägval för en hållbar regional utveckling. Dalastrategin är med andra ord den gemensamma plattformen för alla genomförandeprogram av regional betydelse.

Ett viktigt ändamål med Dalastrategin blir

7) Förordning (2003:595) om regionalt utvecklingsarbete

6. Dalastrategin i sitt sammanhang

således att positionera de olika programmens framtida roll, uppgift och inriktning samt att minimera mängden dubbelarbeten i de processer och program som initieras.

Ytterligare en viktig funktion för Dalastrategin är att vara förhandlingsunderlag för Dalarnas dialog med den nationella nivån och de statliga myndigheterna när det gäller fördelning av statliga resurser för regional utveckling.

Genom den fortlöpande processen för Dalastrategin kan en god grund skapas för handlingskraft i frågor av betydelse för regionens utveckling. Det krävs en uthållig dialog mellan olika intressen. Svåra avvägningar och genuina målkonflikter skall hanteras.

Bedömningen är att en god process för Dalastrategin måste involvera den politiska nivån lokalt och regionalt men även nationellt. Dalastrategin blir i och med detta lika mycket en plattform för politisk dialog om regionala utvecklingsfrågor som en strategi för Dalarnas utveckling.

7. Genomförandet

Arbetet med regional utveckling och tillväxt är mycket omfattande och komplext. Det är därför nödvändigt att samarbeta och samverka såväl över politikområden som mellan regional och lokal nivå.

Många aktörer med olika roller behöver delta i genomförandet av Dalastrategin. Dalastrategins uppgift är att vara vägledande och ge ett underlag för samverkan för de många olika aktörer som på ett eller annat sätt arbetar med Dalarnas utveckling.

Dalastrategin verkar och tillämpas genom sina handlingsprogram. Hit hör det regionala tillväxtprogrammet, Dalarnas miljömål med kompletterande handlingsprogram (t ex EnergiIntelligent Dalarna), länstransportplanen, kollektivtrafikplanen, Dalarnas landsbygdsprogram, Dalarnas jämställdhetsstrategi och integrationsstrategin för Dalarna. Utöver detta är kommunala översiktsplaner, delregionala utvecklingsprogram, andra regionala och interregionala handlingsprogram och projekt viktiga byggstenar för Dalastrategin.

Kraften att åstadkomma förändringar skapas i samverkan mellan de aktörer som ansvarar för de regionala programmen, dvs. kommuner, delregioner, länsorgan, organisationer, företag, utbildningsinstitutioner och föreningslivet. Ett särskilt stort ansvar vilar på Region Dalarna, Länsstyrelsen med de statliga myndigheterna och kommunerna när det gäller att i praktiken omsätta Dalastrategin.

Region Dalarna har ett övergripande ansvar för att ta fram och driva genomförandet av Dalastrategin.

Region Dalarna har huvudansvaret för flera handlingsprogram som det regionala tillväxtprogrammet, länstransportplanen och kollektivtrafikplanen. Region Dalarna skall därutöver inspirera, följa och koordinera det övergripande arbetet med Dalastrategin. I arbetet ingår att diskutera överensstämelsen mellan Dalastrategin och de olika programmen samt att se över behovet av nya program

för att genomföra Dalastrategin. Region Dalarna har vidare ansvaret för att genom intressentdialoger, samordning och informationsspridning hålla arbetet med och samtalet om Dalastrategin levande. Slutligen är det mot Region Dalarna som ansvar skall utkrävas när det gäller uppföljning och utvärdering av de framtidsutmaningar och vägval för en hållbar regional utveckling som uttrycks genom Dalastrategin.

Länsstyrelsen har tillsammans med Region Dalarna ett ansvar för att riksdagens mål om regional utveckling uppnås i länet och för att bevaka de nationella målen för bland annat integration, jämställdhet och miljö. I det arbetet skall Länsstyrelsen utgå från Dalastrategin och har ansvaret för flera av Dalastrategins delprogram såsom Dalarnas miljömål, jämställdhetsstrategi och integrationsstrategi. Länsstyrelsen har också ett särskilt ansvar för att samordna de statliga myndigheternas insatser i det regionala utvecklingsarbetet.

Kommunernas medverkan i regionala utvecklingsprocesser är särskilt betydelsefull. Att kommunerna blir aktiva aktörer även i genomförandet och finansieringen av vissa delar av Dalastrategin är helt nödvändigt. Kommunerna kan bättre än andra genom sin utvecklingsplanering ta fasta på de lokala och delregionala förutsättningarna för Dalarnas attraktionskraft.

Uppfyllelsen av Dalastrategin bygger på att olika konkreta insatser genomförs för att möta de framtidsutmaningar som Dalastrategin lyfter fram. Region Dalarna kommer att ta årliga beslut om verksamhetsprioriteringar och aktiviteter som skall bidra till strategins stegvisa förverkligande. En del i genomförandet kommer att bestå i att stärka arbetet med att kommunicera Dalastrategins huvudfrågor. Anpassning till olika mottagare är avgörande för att väcka intresse och vinna förtroende för Dalastrategin hos organisationer och företag, politiska forum och enskilda människor.

Programkomplexet för Dalastrategin

Myntgatan 2, 791 51 Falun, tel 023-77 70 00
info@regiondalarna.se, www.regiondalarna.se